

SUMARI

ENTRADA	11
PART PRIMERA. PEPE LARA.....	17
De l'Escolania de Montserrat a la Barcelona dels cabarets.....	19
De Barcelona a l'Havana	27
El Tropicana d'abans de l'Orquestra Gran Casino....	37
La Seu, el quarter, el servei i el sol	43
Adeu, Barcelona.....	51
El Tropicana als peus d'en Pepe	55
Arriben els Fatxendes	63
Los Chavales diuen adeu al Tropicana	69
PART SEGONA. EL NEN GRIMAL.....	75
L'avi Grimal.....	77
El pare Grimal	85
Retorn a l'Havana	91
El menjar, el taller i els sants	95
El bacil de Koch i l'acordió.....	99
El Casal Català.....	105
El mestre Gonzalo Roig.....	109

PART TERCERA. JESÚS MORENO	115
En Jesús, el tercer a l'Havana.....	117
L'orquestra Jaime Camino.....	125
Tragèdia a l'ermita dels catalans	133
Armando Romeu Jr., Nat King Cole, Édith Piaf i Bebo Valdés	141
Batista i la Cuba dels cinquanta.....	147
Jesús Moreno	153
Retrobats.....	161
Pepe Lara i Jesús Moreno	167
Arriben els barbuts.....	173
Adeu, Havana.....	183
SORTIDA	193
Agraïments.....	203

EL MÚSIC CUBÀ PAQUITO D'RIVERA comentava que sentia nostàlgia d'aquella Havana, la que ja no existeix, la d'abans de la *Revolución*, la que només viu a la memòria dels supervivents. L'Havana dels músics, la de la màfia, la de les desigualtats, la que tan bé va descriure Guillermo Cabrera Infante a *Tres tristes tigres*.

Manuel Saumell, fill de pare català, va ser l'introducció de la contradansa a Cuba i és considerat el pare de la música cubana. Després de Saumell vindrien molts músics amb arrels catalanes, per no esmentar els que directament van deixar Catalunya per establir-se a l'illa. Amb l'arribada de la *Revolución* el fil català que havia iniciat Saumell es va trencar. La *Revolución* va ser perjudicial per al nostre fil català, va tallar en sec aquest anar i venir de músics i no músics que durant segles havia estat natural.

Passat més de mig segle, els records de tot allò són cada vegada més borrosos. Entre el punt i a part que va significar la *Revolución* de Fidel Castro i l'oblit que posa el pas del temps, tot ha acabat enterrat. En Pepe es posa molt trist cada vegada que recorda que ja no queda ningú en vida. Ell és el darrer supervivent de Los Chavales i quan no hi sigui ja no tindrem cap testimoni directe d'aquella història. En Pepe s'emociona amb aquella Havana, l'Havana on va triomfar, l'Havana on encadenava èxits, on era aclamat.

Plora per aquella Havana que ja no el recorda. L'Havana a la qual no ha pogut tornar més. La darrera vegada que en Pepe va estar a l'Havana va ser al Hilton, amb en Jesús. Mai s'hagués pensat que aquella seria l'última cantada a Cuba. Aleshores Sierra Maestra sonava lluny. Estava convençut que l'any següent tornaria per fer una petita gira per l'illa. Però no va ser així, mai més hi va tornar. Establert a Miami i amb la nacionalitat americana no va poder trepitjar més l'illa, ni com a cantant ni com a turista. Malgrat tot, continua duent l'illa al cor, cantant dia rere dia "Cuba de mi amor", sense en Tamayo, sense públic, però cantant-la.

En Jesús sempre afirma que si ha arribat on ha arribat ho deu als anys que va passar a Cuba. És evident que sense Cuba i més concretament sense l'Havana, en Jesús no hagués estat el mateix. Sobre el fet d'haver marxat no en vol parlar gaire. Quan el forces a intentar-ho perd tota la seva verbositat, força i vitalitat i s'enfonsa en un llenguatge gairebé monosil·làbic, petit, pobre.

Donant una ullada a la correspondència que en Bebo Valdés i en Jesús van mantenir s'observa que tenien un carteiig habitual, es tractaven com a germans. En Bebo li escrivia les cartes des de Suècia, on havia anat a parar fugint de la *Revolució*. Són unes cartes en què es nota que malgrat la distància i el fred, en Bebo tenia un profund amor per la seva pàtria i una enorme nostàlgia de la seva evocadora terra.

Des d'aquella traumàtica marxa apressada, en Jesús no havia tornat a l'Havana. Durant dècades la ferida estava massa oberta i mai s'havia vist amb força i coratge per visitar-la. L'any 2002 va rebre una invitació per assistir al Festival de Jazz de l'Havana. Malgrat que la raó i l'orgull l'impulsaven a no trepitjar més Cuba fins que aquells barbuts no deixessin l'illa en pau, el fet que ja es trobava en edat avançada i li restaven poques oportunitats per tornar-hi, va fer que el sentiment s'imposés a la raó.

Va ser una visita estranya, contradictòria. Les imatges que conservava, la gent, gairebé tot havia desaparegut en una Havana apagada, decadent i misèrrima. Volia rememorar records i buscar vells amics. Portar aquells desitjos a la pràctica el va encaminar cap al fracàs més absolut. Entre els amics, va voler visitar Armando Romeu Jr.; Romeu havia mort uns anys abans. Els darrers temps els havia passat totalment cec i amb moltes dificultats.

Entre els llocs emblemàtics on havia transcorregut la seva vida, li va fer gràcia anar a visitar el Focsa i pujar al pis on havia viscut. Volia rememorar aquella vista que tant l'havia impactat quan es llevava, recordar aquella sensació. Una vista que l'havia reafirmat en el fet que el món era fantàstic i que sempre s'ha de mirar endavant. Però no va poder reviure aquella sensació, ni gaudir de la vista. A la porta de l'edifici va demanar al conserge per pujar al pis. Aquest li va dir que estava prohibit, que no es podia pujar perquè "el elevador", l'ascensor, estava fet malbé i hi havia perill que hi hagués un accident. El conserge ho explicava amb total normalitat i resignació davant d'un Jesús estupefacte, perplex i abatut. Un altre moment complicat d'aquella tornada a l'illa va ser quan va anar a veure un antic component de la seva orquestra. En Jesús el volia convidar a sopar a un restaurant, fer-la petar una estona i rescatar batalletes del passat. L'antic company d'ofici li va dir que ni pensar-ho, que havia d'anar a casa seva, que li feia il·lusió que li cuinés una truita de patates, d'aquelles que en Jesús feia tan bé. Des de l'etapa batistiana, quan en Jesús cuinava aquelles truites gustoses, amb el punt d'oli, l'abundant patata i la quantitat adequada de ceba, no havia tornat a tastar una truita tan bona com la seva. Es recordava de com l'havia fet, fins i tot havia intentat seguir la recepta, però el músic mai havia pogut emular les truites de patates d'en Jesús. Per això volia que anés a casa seva i que cuinés per a ell i la seva família una truita de patates.

En Jesús no hi tingué cap inconvenient, al contrari. Es veurién a casa seva a l'hora de sopar. Un cop fetes les presentacions i complerts els protocols tots dos es van dirigir cap a la cuina, una cuina petita, antiquadíssima. Al músic se'l veia incòmode, neguitós i perdut. Amb veu ferma però insegura li digué:

—Mira, Jesús, he ido al mercado y no hay patatas. Tendrás que hacer una tortilla de cebolla.

En Jesús es va quedar blanc. Amb una impotent resignació va fer com si no passés res i va cuinar la truita sense patates, només amb ceba. Després de les abraçades i els comiats va veure que allò de tornar a l'Havana potser havia estat una mala idea. Mentre s'allunyava de la casa del seu antic company d'ofici, una humida melancolia reposà sobre les seves espatlles.

El pare Grimal quan va tornar a Barcelona mai va ser el mateix. No va superar mai haver de marxar d'aquella manera ni va saber adaptar-se a aquella Barcelona de la qual ja havia fugit. En Juanito estava disposat a quedar-se, amb *Revolución* o sense. Malgrat tot, va seguir la família. Pobre Juanito, mai va tornar a somriure com ho havia fet a l'Havana.

El nen Grimal, des que en va sortir, no ha tornat a l'Havana. Quan li he preguntat si no ha tingut la necessitat d'anar-hi, es fa el silenci. No em respon, es queda glaçat, dur, aïllat. Al cap d'uns segons eterns intenta recompondre's dirigint la conversa cap a una altra direcció.

Un dia que ens vam trobar per dinar, li vaig mostrar unes imatges actuals del seu barri, el Cerro. Les va observar amb una mirada lenta, concentrada, com si intentés encaixar-les entre els seus records. Després, amb un fil de veu molt baix, escanyat, va trobar la frase més sincera i senzilla que un es podia esperar:

—Que bonic era el meu barri.

DE L'ESCOLANIA DE MONTSERRAT A LA BARCELONA DELS CABARETS

EL PARE HAVIA NASCUT A NAVARRA, en un poble molt a prop de Pamplona. Va créixer en la més absoluta precarietat, marcada per la humitat d'aquell entorn boscos que se li ficava als ossos i que ni l'estiu era capaç de foragitar. S'albirava un futur incert, dur i sòrdid. Quan va conèixer la Maria van anar per feina, es van casar i per tal d'obtenir una vida més pròspera i un futur menys negre van decidir que s'havien de traslladar a un punt geogràfic que els oferís més esperança i confort. Donant voltes a aquesta idea, van seguir les passes de molts amics i familiars que havien emigrat cap a Barcelona. Per les notícies que els arribaven, semblava que allà hi trobarien el que cercaven. Aleshores, a Barcelona i rodalies hi havia una gran activitat industrial i comercial.

Els Echauz van arribar a principis de la segona dècada del segle xx. El pare va trobar una feina en una entitat bancària, que va conservar sempre malgrat els entrebancs i les pauses ocasionades per la guerra. A banda del banc i la rutina diària, el pare era un gran aficionat a la música. A la mare li agradava cantar i es distreia amb les tasques de casa taral·lejant melodies populars.

En Pepe va néixer l'any 1926 i dos anys després arribaria en Ramon, el petit de la casa. Als quatre anys en

Pepe ja havia començat a cantar. Aquesta dada la coneixia gràcies a la mare, que el recordava cantant a totes hores i aprofitant qualsevol moment per pujar a sobre una cadira per entonar alguna cançó davant de tota la família.

En la memòria d'en Pepe, la guerra civil, entre 1936 i 1939, era un record colpidor, gravat a foc. Li van robar la innocència. Aquell conflicte bèl·lic va crear en molts d'aquells nens un sentiment de tristesa i de por que mai més se'n va anar. N'hi ha que ni tan sols van sobreviure a aquell horror i s'hi van quedar.

La família Echauz vivia en un pis al carrer Sant Pere més Alt, just a tocar del Palau de la Música. Quan el conflicte bèl·lic va passar a formar part de la vida diària van començar a faltar els aliments. La mare, desesperada, els deia que no tenien llet, tampoc hi havia ous ni tota una rastellera d'aliments bàsics que ja no es trobaven a menys que tinguessis recursos per comprar-los a l'estraperlo. A aquest fet, s'hi sumen records puntuals com el dia que va començar a entrar fum per les finestres. La mare i el germà van sortir al balcó i van veure que l'església de Sant Francesc de Paula, avui desapareguda arran de les obres d'ampliació del Palau de la Música i el seu entorn, estava en flames. Els veïns corrien amb galledes d'aigua i parracs per ajudar a apagar el foc. En sortir a l'escala els van avisar que tanquessin totes les finestres i no sortissin de casa. Si les flames tocaven l'edifici els avisarien per evacuar-lo. Van ser unes hores d'una gran angoixa. Després de recollir el més indispensable en un cabàs per si havien de marxar corrents, la mare els va abraçar amb força, intentant transmetre'ls seguretat i dissimulant la desesperació. Per sort, es va poder controlar el foc. Tanmateix, la pudor de fum i socarrim no va marxar del barri ni de l'interior del pis fins al cap d'unes quantes setmanes. Quan entraven a casa els envaïa aquella flaire desagradable d'allò cremat i reduït a cendra. Arran d'aquest fet, cada vegada que en Pepe sentia pudor de cremat

li venia a la memòria l'incendi de la desapareguda església de Sant Francesc de Paula. L'altre angoixant record eren els bombardejos. Era espantós escoltar els avions sobrevolant el barri. Els projectils passaven per sobre la casa i explotaven. Quan començaven a sonar la mare agafava els dos germans i els obligava a estar arraulits a sota la taula de la cuina, els posava dos petits pals de fusta amb la mida justa per encaixar-los entre les dents i amb relativa ansietat els cridava:

—Estrenyeu fort amb les dents! Que no se us escapi!

Malgrat que aquella guerra era un horror, també va tenir una part bona per a en Pepe. Sense aquella guerra potser la figura i l'èxit de Pepe Lara no hauria arribat mai. Molt al principi, quan encara no se sabia si era una guerra, una revolució d'esquerres o un aixecament militar que venia d'Àfrica, els anarquistes cremaven esglésies. La branca més exaltada també es dedicava a deixar capellans morts als vorals. Tot el que feia olor d'església era perseguit i fins i tot eliminat. La tieta d'en Pepe era una monja que exercia de professora de música. Quan va començar el terror va haver de fugir i amagar-se. El pare, el cunyat de la monja, davant dels plors de desesperació i la insistència de la mare, va acceptar a tenir-la amagada a casa. Era una decisió molt arriscada, perquè tal com anaven les coses, si es descobria que aquella senyora era monja i que estava allà amagada, a banda de la monja, el pare no ho explicaria i ves a saber què podia passar amb la mare i els nens. Per sort, això mai no va passar i l'arribada d'aquella monja va marcar el futur d'en Pepe. Durant aquells tres anys, i cada dia, per tal de retornar el favor i com a mostra de gratitud, la monja va ensenyar a en Pepe i al seu germà Ramon tots els secrets del cant i la música en general. Durant més de mil dies sense interrupció, aquells dos nois van aprendre a llegir música, cantar i conèixer què hi ha darrere un pentagrama, fins al punt que llegien música amb la mateixa naturalitat amb què respiraven.

A principis de 1939, les coses ja van començar a canviar. La guerra no era oficialment acabada però ja es respirava l'ambient de derrota en uns i els aires de victòria en els altres. Amb lentitud però amb constància, els oficis religiosos, els convents i els monestirs tornaven a la normalitat d'abans de la guerra.

Durant els anys de la guerra, el monestir de Montserrat i l'escolania havien interromput la seva tasca. Va ser un miracle que el monestir no acabés en flames. A principis d'aquell 1939, els monjos benedictins van decidir tornar a Montserrat i obrir l'escolania.

Com cada vespre, el pare va arribar a casa amb un exemplar de *La Vanguardia Española* que sobrava del banc. En una de les pàgines hi havia un anunci en què s'informava que l'escolania faria unes audicions al Palau de la Música perquè estava buscant nous escolans. Es va comentar a casa i en Pepe va convèncer els pares perquè l'hi deixessin anar. El dia de la prova va captar totes les atencions d'aquells monjos, els va deixar bocabadats. Tenia una veu tan clara i angelical com feia anys que no n'havien sentit cap. Van tenir tant d'interès que entrés a l'escolania que per no perdre'l i que se sentís còmode i content també van agafar en Ramon. De resultes d'aquesta reeixida audició, el 31 de març de 1939, en Pepe i en Ramon van formar part de la primera promoció d'escolans de després de la guerra. Amb ells, destacarien dos altres nois que serien importantíssims per a la vida del monestir: el pare Cassià Maria Just, posteriorment abat, i el germà Odiló Maria Planàs, que seria un dels monjos més estretament vinculats a l'escolania.

En el terreny acadèmic i professional, el pas d'en Pepe per l'escolania va ser brillant. Va esdevenir el cantant solista del cor. En Ramon no tenia una gran veu, però sí que llegia música i dominava prou bé l'orgue. En conseqüència, va ser l'encarregat d'acompanyar el cor amb l'orgue. El petit Ramon s'asseia a l'orgue i havia de fer grans esforços per

arribar a tocar els pedals dels baixos amb els peus. Sempre havia d'allargar molt les cames i estirar els peus com una ballarina per poder tocar els pedals amb les puntes dels dits. Era una operació complexa que més d'una vegada li havia provocat algun baix fora de lloc.

La vida al monestir era una vida somiada i desitjada per qualsevol dels nens famèlics de la postguerra. Allà no hi faltava de res, hi havia tots els aliments que escassejaven a Barcelona. Tot hi era amb ordre i mesura: la llet, la carn, els ous, les verdures... Els àpats eren variats i generosos. Allò era el paradís. A més, aquells monjos tenien unes finques on hi havia de tot: conreu, porcs, vaques i tota classe de gallines i animals que acabaven a la cassola.

A l'escolania, a part de no faltar-los de res, també tenien tota classe de distraccions. Cada tarda anaven a jugar a tennis. En Pepe se sentia doblement content perquè havia deixat de ser una càrrega per als pares i havia trobat a l'escolania un espai i un món que serien decisius per al seu desenvolupament. Quan arribaven els dies de permís de festes i tornava a Barcelona amb els pares plorava perquè no volia marxar de Montserrat. A Barcelona comptava amb impaciència els dies per tornar a l'escolania.

La rutina diària a l'escolania estava basada en l'aprenentatge i l'estudi de la música. També es preparava els nens amb totes les matèries bàsiques per quan arribés el dia d'abandonar l'escolania. De cara al públic, en Pepe i els seus companys feien tres petites aparicions a l'església, tres cantades: la pregària del matí, al migdia la salve i a les cinc de la tarda el rosari. Aquests tres actes sempre estaven a vessar de gent. Agradaven molt i eren la gran atracció del monestir. A l'església hi havia dos orgues, el del cor a dalt de tot, situat sobre l'entrada principal, i un altre que estava darrere l'altar. A en Pepe li agradava molt el so de l'orgue que estava darrere l'altar. Quan en Ramon el tocava sortien unes notes amb cos, elàstiques, plenes de rics matisos. En

Pepe gaudia molt cantant acompanyat de la música que sortia d'aquell orgue.

El 23 d'octubre de 1940 va ser una data que en Pepe recorda amb molta nitidesa, el dia que Heinrich Himmler, el cap de les SS, i un dels homes de major poder i confiança de l'entorn de Hitler, va visitar el monestir. Aleshores, en Pepe no sabia qui era aquell senyor. Els monjos li havien explicat que venia una personalitat important d'Alemanya i que se l'havia de rebre. Tampoc els va veure gaire entusiasmats amb la visita, però sí que traspuaven nerviosisme i corrien amunt i avall revisant-ho tot davant el que havia de ser un compromís obligat. Durant els dies anteriors, el monestir es va omplir d'homes amb camisa blava que supervisaven els preparatius per l'arribada del carnisser alemany. A en Pepe li va tocar fer de cantant solista davant d'aquell home de cara inexpressiva, gelada, robòtica. Quan en Pepe entonava el moment més emotiu de la cantada, aquell amb el qual els visitants habituals sentien una emoció a l'estómac, i fins i tot a alguns se'ls posaven els ulls vidriosos, el carnisser de les SS estava en un altre estadi, s'ho mirava seriós, fred, indiferent i desganat. Per l'expressió de la cara i les mirades, a aquell carnisser tota aquella rebuda no li interessava i la cantada se li estava fent eterna. En la memòria d'en Pepe, Himmler i el seu seguici van passar a ser el públic menys comunicatiu i incòmode de tot el que va passar durant la seva estada a l'escolania. Himmler i els col·laboradors que l'acompanyaven semblaven estar molestos per haver d'estar allà palplantats escoltant el cor de l'escolania. Aquesta és una reflexió que el nostre Pepe no va fer en aquell moment, però a la qual sí que va arribar molts anys després. Qui era Heinrich Himmler i el que representava ho va descobrir amb estupefacció. Ell havia viscut aquella visita d'una manera innocent, alegre, feliç de cantar davant de qui semblava una personalitat important. Quan va saber que era un dels màxims responsables de l'Holocaust el va

envair un sentiment de culpa i vergonya que ha continuat fins avui, fins al punt que sempre que se li pregunta sobre aquell dia fa un llarg silenci. Només després de molta confiança i paciència descriu aquella jornada de manera nítida, perfecta, brillant. Un altre detall d'aquell 23 d'octubre de 1940 és que l'estada i el pas pel monestir del carnisser de les SS van ser captats per unes càmeres i micròfons per fer-ne una pel·lícula. Aquella pel·lícula va marxar amb el carnisser de gel. En Pepe no l'ha vist mai.

Tot i que va allargar més del normal la seva estada a l'escolania per l'enorme qualitat vocal, el canvi de veu va evidenciar que el seu cicle havia acabat. El 15 de setembre de 1941, deixava l'escolania. En Ramon encara s'hi va estar fins al 16 de setembre de 1942.

En deixar l'escolania es va constatar la diferència que hi havia entre ells i els seus amics del barri. Mentre els germans Echauz havien crescut i s'havien desenvolupat físicament amb normalitat, la major part dels nens del barri eren força més baixets i escanyolits. Les mancances que aquells nens de Barcelona havien patit en la seva dieta van provocar que el seu desenvolupament fos força inferior. El rostre dels Echauz també era molt diferent al dels seus amics del barri: tenien unes galtes grosses i una boca relaxada que sempre dibuixava un tímid somriure. Per contra, els nens del barri tenien una altra expressió a la cara. Una expressió que quedaria marcada per sempre.

Contràriament al que pugui semblar els monjos mai no van fer cap esforç perquè en Pepe es quedés amb ells i ingressés al monestir. La fe catòlica estava inclosa en el dia a dia, en les pautes d'aquells nens, però en cap moment, com a mínim a en Pepe, el van fer decantar cap a aquella vida. Quan va acabar l'etapa de l'escolania, els mateixos monjos van ser els que li van buscar una feina per tal de garantir-li un ofici i un futur. En Pepe va anar a parar a les oficines de Cementos Asland. La feina anava bé, estava ben

considerat. La disciplina, el treball i la seriositat inculcada a l'escolania el van fer destacar. En poc més d'un any li van augmentar el sou i la responsabilitat tres vegades. Però el cuc de cantar no el deixava viure i continuava regirant-li l'estómac. Aprofitava qualsevol moment i excusa per cantar en públic. No deixava mai d'assajar i fer exercicis vocals. Tot va fer un tomb definitiu quan va decidir presentar-se a un concurs que es feia en un teatre. Allà hi va cantar una cançó molt popular, "Si yo fuera rey". Amb aquella interpretació va guanyar el primer premi que, de retruc, li va obrir les portes del món professional. L'orquestra Luis Duque buscava un cantant jove. En Pepe, amb la notorietat i la projecció que li havia donat el premi, va ser la peça perfecta per ocupar aquella vacant. Quan es va presentar a les oficines i va dir que plegava tothom el va escridassar i advertir:

—Estàs boig! T'ho has pensat bé? Aquí tens un futur assegurat!

Els pares, veient-lo amb aquella empenta, amb les idees clares, no li van posar cap impediment, el van deixar fer.

© Àlex Gómez-Font, 2022
© d'aquesta edició: Pagès Editors, S.L, 2022
Sant Salvador, 8 - 25005 Lleida
www.pageseditors.cat
editorial@pageseditors.cat
Primera edició: febrer de 2022
ISBN: 978-84-1303-350-1
DL: L 72-2022
Imprès a Arts Gràfiques Bobalà, S.L
www.bobala.cat

◀ imprès a **lleida** ▶

Qualsevol forma de reproducció, distribució, comunicació pública o transformació d'aquesta obra només es pot fer amb l'autorització dels seus titulars, llevat de l'excepció prevista per la llei. Adreceu-vos a CEDRO (Centro Español de Derechos Reprográficos, <www.cedro.org>) si necessiteu fotocopiar, escanejar o fer còpies digitals de fragments d'aquesta obra.